

ȘI TOTUȘI, CUM SĂ NE CREȘTEM COPIII?

Autor: Mircea Toplean | 1 decembrie 2021

Cred și eu ca mulți alții că omul de azi sau de ieri e mișcat de câteva teme mari: moartea, iubirea, sensul, frumosul, suferința, fericirea. Știm totuși de la antropologi, filozofi și istorici ai ideilor că o societate într-o perioadă anume favorizează anumite seturi de valori și de comportamente în defavoarea altora.

Și atunci nu poți să nu te-ntrebi împreună cu mulți alți psihoantropologi (sau pe cont propriu): care este relația dintre prioritățile culturale ale unei societăți anume și tendințele sale psihopatologice? M-aș opri la ceva mai concret și mai stringent: care să fie oare relația dintre metodele de creștere a copilului favorizate de o cultură și tendințele psihopatologice ale acelei culturi? Există una? Eu tind să cred că da.

În 1962, Seymour Parker (Jefferson Medical College) face un studiu comparativ: ia două triburi învecinate – eschimoșii și indienii Ojibwa – care trăiesc în aceleași condiții (ierni grele, adesea foamete). Cu toate acestea, arată studiul, cele două triburi manifestă tendințe psihopatologice radical diferite: Ojibwa au o rată mare de tulburări depresive, ideatie paranoică, anorexie și obsesionalitate, pe când la eschimoși prevalează isteria, cu absența aproape totală a depresiei. Explicațiile genetice au fost rapid eliminate pentru că s-au observat la ambele triburi modificări simptomatologice considerabile în contact cu civilizația vestică. Diferențele se cereau, așadar, căutate în credințele și valorile comunităților respective care dictează, la rândul lor, educația viitoarelor generații.

Să vedem cum anume își creșteau cele două triburi copiii:

Eschimoșii credeau că nou-născutul a preluat sufletul unui membru al familiei care a murit de curând. Copiii erau astfel primiți și tratați cu multă afecțiune și tandrețe. Erau alăptați până târziu, spre 4 ani, pentru că, pe lângă rolul de hrănire, alăptarea mai avea și rolul de liniștire. Mai mult, bebelușii erau ținuți aproape de corpul mamei, în vreme ce aceasta făcea treburi gospodărești. Părinții răspundeau prompt și gratificant la nevoile copilului (ajutor concret, suport afectiv, protecție în general). Atitudinea

parentală în ansamblul său era mai degrabă permisivă, cu măsuri disciplinare rare și puțin stricte. Explicația pe care părinții și-o dădeau era aceea că, în lipsa blândeții și recompenselor, sufletul părăsea corpul copilului, provocându-i astfel îmbolnăvirea sau chiar moartea. Presiunea responsabilităților care îi aștepta pe acești copii la vârsta adultă era desprinsă cumva implicit din dinamica grupului. Comunitatea era motivantă în acest sens și totodată eficientă în a trasa limite. Spre pubertate (11-12 ani), când se considera că cel mic devine mai robust și mai puțin susceptibil să-și piardă sufletul, măsurile disciplinare deveneau mai aspre.

Modelul de *parenting* practicat de Ojibwa era total opus. Copilul era considerat un vas gol în care spiritele rele - multe - ar putea intra oricând. Copilul trebuia protejat de spiritele rele printr-o disciplină severă. Tot prin disciplină, credeau indienii Ojibwa, copilul va fi pregătit pentru viață: viața este grea și neîndurătoare, viața înseamnă suferință. O metodă de fortificare a organismului și psihicului copilului era, de exemplu, înfometarea: se urmărea, astfel, pregătirea copilului pentru perioadele când hrana era insuficientă. Eșecurile se datorau întotdeauna unor cauze individuale, iar salvarea venea întotdeauna prin suferință fizică autoindusă. Se considera că fiecare copil avea un țel în viață, țel pe care îl vizualiza chiar el, într-un foarte chinuitor rit de trecere. De vizualizarea fantasmatică și de împlinirea acestui scop depindea valoarea sa ca individ. Ojibwa erau individualiști, mândri și lăudăroși.

Să revenim la noi, la occidentali. Ne este clar că metodele noastre de creștere a copilului sunt apropiate de cele ale părinților eschimoși. Noi avem așa: atmosferă permisivă, gratificație maximă și rapidă, securizare afectivă, eliminarea frustrărilor, măsuri disciplinare reduse.

Dacă suntem de acord că există o legătură între metodele de creștere a copilului încurajate cultural și tendințele psihopatologice ale acelei culturi, atunci e nevoie să ne punem următoarea întrebare: de ce oare, în ciuda viziunii comune pe care eschimoșii și occidentalii de azi o au asupra metodelor educaționale, tendințele psihopatologice ale celor două culturi rămân, totuși, atât de diferite? Ca patologie, occidentalul modern e mai apropiat de indianul Ojibwa cu care nu împărtășește vreo metodă de *parenting*.

Încerc să schițez mai jos niște explicații pentru acest (aparent) paradox:

1. Vă reamintesc că eschimoșii își tratau copiii cu foarte multă afecțiune pentru că se considera că acești copii ar fi posesorii sufletelor celor dragi decedați. Dincolo de importanța semnificației spirituale a acestor convingeri, problema are și relevanță psihologică: acest tip de tratament devine un mecanism de reglare a relației dintre adult și copil. În această relație, copilul nu este singur în fața unui adult. Copilul are un protector interior - sufletul unui strămoș - care-l locuiește. Nici adultul nu dispune pur și simplu de copilul lui, deoarece recunoașterea sufletului strămoșului în propria odraslă îl responsabilizează suplimentar. În practica creștină era la fel: între adult și copil se

interpunea Dumnezeu. Copiii veneau de la Cel de Sus și tot pentru Cel de Sus erau crescuți. Astăzi, în schimb, nimic nu mai stă între mamă și copil. Trăirile mamei (frustrări, ambiții, anxietăți de tot felul) se revarsă fără opreliști asupra copilului.

2. E adevărat că bebelușii eschimoși erau alăptați până la 3-4 ani și ținuți aproape de corpul mamei pe modelul a ceea ce azi numim attachment parenting. Să nu uităm însă că acele mame funcționau pe baza unui set de credințe religioase, erau sprijinite de comunitate (tribul funcționa ca o familie lărgită), nu aveau ambiții și proiecte profesionale personale și-și purtau bebelușii pretutindeni cu maximă naturalitate, în vreme ce-și îndeplineau treburile gospodărești. Treburile respective se făceau foarte bine cu pruncii la sân, atârnând în eșarfe.

Mă tem că azi în Occident practica asta are rațiuni diferite și, de aceea, conduce la cu totul alte rezultate. Când mamele, la recomandarea unor „specialiști” în *parenting*, dorm cu bebelușii în pat, când acești bebeluși sunt ținuți, deci, noaptea în patul matrimonial și apoi ținuți în brațe cât e ziua de lungă, asta se întâmplă din motive de anxietate, nu pentru că mamele țin la vreun set de valori religioase sau comunitare. Scâncetul copilului este perceput ca o amenințare, nu ca un limbaj care trebuie înțeles. Să fim onești: adulții de azi sunt speriați de copiii lor și sunt dispuși să facă foarte multe lucruri pentru a-i „îmblânzi”.

Două lucruri se cer spuse cât mai des cu putință: 1. „NU vă subestimați copiii!” și 2. “Să nu vă fie frică de copiii voștri!”

Insist pe asta pentru că știți ce se întâmplă cu copilul occidental după primii cinci ani de securizare absolută? Ajunge într-un mediu care nu e doar plin de reguli, ci și profund competitiv și individualist. Copilul eschimos rămânea, să ne amintim, securizat în sânul familiei lărgite care era tribul. Obligațiile care vin, însă, spre copilul occidental sunt nu doar multe, ci și neprevăzute. Îl iau prin surprindere. Copilul fie le va îndeplini pe toate perfect, devenind el însuși copilul perfect care va rămâne în felul ăsta în grațiile mamei – variantă tot mai puțin probabilă printre copiii de azi. Fie, dimpotrivă, va deveni un neajutorat care va avea nevoie de protecția nesfârșită a mamei – o variantă tot mai probabilă printre copiii de azi. Cele două posibilități invocate mai sus reprezintă background-ul standard pentru instalarea depresiei.

3. Pregătirea copilului eschimos pentru rolul de adult nu se făcea deloc prin măsuri disciplinare, ci prin autoreglare, prin dinamica naturală a grupului, a comunității de valori care motivează și totodată limitează. Grupul înseamnă modele, roluri, recompense și sancționări imediate. Grupul înseamnă limite și limitare adecvată. Astăzi, prin permisivitate față de copil, se înțelege o toleranță totală față de nevoia acestuia de a-și „exprima personalitatea”. Copilul se desfășoară neîngrădit. Să reținem că importante sunt limitările (adică structura), nu formele disciplinare propriu-zise.

4. Eschimoșii aveau totul în comun. Toți erau egali și totul era al tuturor: viața în toate formele sale, bucuria, suferința, extazul, chiar și vinovăția erau traite în grup, nu individual. Erau prietenoși, joviali și modești. Sentimentul de vinovăție datorat unui derapaj individual era pe dată asumat de întreaga comunitate. Nu se punea problema să trăiești pe cont propriu.

Să vedem, unde trăiește copilul occidental de astăzi? În familia nucleară. Are o unică relație cu doi părinți care au adoptat niște metode de *parenting* mai mult sau mai puțin benefice, adesea chiar nocive. Nu vorbesc aici doar de primii ani de viață, ci de toată perioada copilăriei până la adolescență (iar uneori mult după ce adolescența se încheie).

Care e rolul „comunității”? Comunitatea servește drept scenă pe care copilul e pus să joace diverse roluri menite să consolideze narcisismul părinților. Atenție, deci, comunitatea NU este un mediu formator, ci o scenă cu public destul de ușor de mulțumit (în primă fază). Cine să îndrăznească să nu se minuneze de poeziile recitate de Gigel?

Peste tot vezi prinți și prințese urbane care – cel puțin în privința interacțiunii – seamănă cu dinamica traficului din București: suntem împreună, dar separați, căci fiecare locuiește în mașina lui. În momentul în care comunitatea a încetat să mai fie un mediu formator, a încetat să mai reprezinte un suport adecvat pentru cei care au nevoie de formare.

5. Am spus deja că la eschimoși sufletul copiilor devine mai robust în jurul vârstei de 11-12 ani, iar atunci regulile de educație devin și ele mai aspre. De fapt, pre-puberilor eschimoși li se trasau sarcini asemănătoare cu ale adulților. Ei deveneau responsabili. Cumva, copilăria (fragilitatea) se termina și începea viața adultă (robustețea).

Avem aici o temă foarte sensibilă. Un foarte cunoscut și respectat psiholog, Robert Epstein, arăta de curând că adolescența este nici mai mult nici mai puțin decât o invenție a Occidentului. Epstein a scris enorm despre faptul că adolescentul are abilități foarte apropiate de cele ale adultului, iar insistența pe atributele infantile ale adolescentului este principala cauză a agresivității și a depresiei. Epstein merge și mai departe: după ce face o distincție între muncă și exploatare, recomandă o lege care să permită copiilor de 13-14 ani să muncească sau să-și înceapă propria afacere.

La ceva asemănător m-am gândit și eu pe vremea când lucram la Protecția Copilului (Sectorul 1). Dacă un puber nu dorea să meargă la școală, educatorul era neputincios. Copilul nu putea fi constrâns în niciun fel. S-a întâmplat să dau de următoarea situație: să i se ceară unui copil instituționalizat să-și facă patul dimineața, iar el să răspundă educatorului că nu vrea fiindcă altcineva e plătit să facă paturile. Personalul – și așa extrem de redus – nu dispunea, practic, de nicio formă de constrângere (indiferent de forma constrângerii, indiferent de maniera în care alegem să definim această constrângere).

Și atunci care era soluția la acest sistem care încurajează pasivitatea maximă? (Aici fac o paranteză: în familiile normale, există, de bine de rău, constrângeri afective, morale, valorice – copilul vrea să fie pe placul mamei etc. Pentru că aceste constrângeri afective lipsesc cu totul din cadrul instituțional, copilul instituționalizat ajunge la pasivitate extremă.)

Singura soluție la acest sistem de pasivizare a copiilor instituționalizați ar fi fost, credeam eu, niște programe care să încurajeze munca. Munca obligatorie oferă posibilitatea validării, a competiției și, evident, a recompensei. Ideea a fost și a rămas una utopică în cadrul sistemului de stat, însă nu mi se pare neimplementabilă în sistemul privat...

Poate merită menționat și faptul că Robert Epstein crede că singurele care câștigă de pe urma infantilizării adolescenților sunt companiile farmaceutice (pentru că crește consumul de substanțe psihoactive).

Am văzut mai sus care sunt aspectele care ne despart de *parentingul* eschimos. Să vedem acum ce ne apropie și ce ne desparte de indienii Ojibwa.

1. La Ojibwa, toată educația era centrată pe individ (în dauna comunității), iar exprimarea fățișă a mândriei era încurajată. Individualismul copiilor occidentali a fost deja invocat când am stabilit diferențele dintre noi și eschimoși. Acum rămâne să vorbesc despre mândrie.

Copiii de azi sunt toți considerați prinți sau prințese, fără să se aducă vreodată vorba despre „neplăcerile” care decurg din acest statut (reguli de protocol, constrângeri de tot felul, obligații practice și simbolice etc.) Ce rămâne din aceste roluri? Dreptul la o stimă de sine absolut gigantică. Părinții prinților și prințeselor au plăcerea (căreia i s-au găsit justificări științifice, dar care, în realitate, este curat narcisică) – de a contribui neobosiți la umflarea stimei de sine a odraslelor de rang înalt.

Contrariat de diferențele de răspândire a tulburărilor emoționale în Statele Unite (26,4%) și respectiv China-Shanghai (4,3%), psihologul Oliver James s-a deplasat la Shanghai unde, după investigațiile necesare, a tras următoarea concluzie: există o mare diferență de atitudine în raportarea la stima de sine. În China, accentul cade, cum era de așteptat, pe efort și pe modestie. În Statele Unite, dimpotrivă. Ca să se înțeleagă mai bine proporțiile chestiunii, să ne amintim că în Statele Unite există o așa-numita NASE – The National Association for Self Esteem...

2. Să ne amintim că micul Ojibwa era supus unui foarte chinuitor rit de trecere presupus să-l lămurească pe puber asupra scopului pe care îl are în viață. De îndeplinirea aceluia scop (vizualizat ritualic) depindea valoarea sa ca individ.

În educația copiilor noștri s-a renunțat de decenii bune la impunerea unui „plan de

viață”. Puțini părinți mărturisesc deschis că au anumite dorințe privind viitorul (adesea profesional) al copiilor. Dacă spui sus și tare că vrei pentru copilul tău o carieră medicală, riști un blam masiv din partea grupurilor de mămici recente sau din partea adulților traumatizați cândva de ambițiile propriilor părinți. Aceste grupuri te vor considera un părinte abuziv care își prelungește narcisic viața în copil. Au dreptate să facă asta. Spuneam, deci, că părinții au renunțat să impună odraslelor vreun scop profesional, social sau relațional, dar – atenție! – asta nu înseamnă deloc că au renunțat la a mai avea așteptări. De fapt, toate vechile așteptări specifice s-au topit într-una singură: să fie copilul fericit. Nu e o dorință oarecare. Această așteptare are anvergura unui plan de viață! Un plan difuz, dar insidios!

Cât de greu disimulabilă e dezamăgirea părintelui unui copil diagnosticat cu depresie!

L-aș aminti aici pe Albert Ellis, care crede că psihologia adolescentului de azi este circumscrisă de cei trei „must”: „I must succeed”, „Everyone must treat me well” și „The world must be easy”.

Îmi povestea un copil deștept de 15 ani că aproape toți colegii lui consideră că școala este inutilă. De ce? Pentru că toți colegii lui sunt convinși că, în viitor, le va veni o idee de business genială, iar pentru asta toată lumea e de acord că nu e nevoie de școală. Avem deci așa: pasivitate și individualism. Înseamnă asta individualism pasiv? Se poate, de fapt, așa ceva?

Când succesul e facil, sfârșești în depresie. Când crezi că meriți succes, dar succesul întârzie să apară, sfârșești în depresie. Cu premisele psihologice indicate de Albert Ellis ca fiind definatorii pentru adolescentul de azi, copilul tău are toate șansele să sfârșească în depresie...

Nu vreau ca vreun cititor să rămână cu impresia că aș fi recomandat modelul eschimos de educare a copilului. Intenția textului era aceea de a contempla două stiluri diferite de *parenting* și de a ne uita, pornind dinspre ele, înspre noi înșine.

Dacă ar trebui să trag neapărat o concluzie, aș spune că cel mai mare ajutor pe care îl putem oferi copiilor noștri este să-i încurajăm să-și facă prieteni, să aibă o viață relevantă afectiv în afara familiei nucleare (părinți, nu fiți geloși!), în vreme ce noi, părinții, să le oferim o structură valorică, spațială și temporală, să le trasăm niște limite. Să le asigurăm, de asemenea, condițiile exprimării spontane, să promovăm modestia mai degrabă decât mândria, să insistăm mai mult pe importanța efortului și mai puțin pe talente și pe inteligență, să-i ajutăm să se maturizeze prin responsabilizare, dar mai ales să ne trăim propriile vieți ca să nu fim tentați să le trăim pe ale lor.

Imagine: Jan Steen – „Het vrolijke huisgezien” (1668); Sursa: Wikimedia Commons